

VISUOMENĖS DALYVAVIMAS LIETUVOS ELEKTROS ENERGETIKOS SEKTORIAUS VALDYME

Andrius Stasiukynas

Mykolo Romerio universitetas
Valakupių g. 5, LT-101001 Vilnius, Lietuva

Straipsnyje gvildenamas elektros energetikos sektoriaus viešasis valdymas, ypač daug dėmesio skiriant visuomenės dalyvavimui. Analizuojamas Lietuvos atvejis, skiriant tris piliečių įtraukimo aspektus: 1) dalyvių; 2) piliečių išitraukimo (dalyvavimo) lygį; 3) valdymo proceso, į kurį visuomenė yra įtraukta, etapą. Siekiama atskleisti visuomenės dalyvavimo Lietuvos elektros energetikos sektoriaus veiklos politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų veikloje prielaidas, iširti piliečių įtraukimo galimybes. Taikant kokybinio tyrimo metodus atlikta ekspertų apklausa, leidžianti išsamiau apžvelgti nagrinėjamo reiškinių ypatumus. Straipsnis baigiamas mechanizmu, sudarančių sąlygas piliečiams dalyvauti elektros energetikos valdyme kaip vartotojams bei visuomenės atstovams ir kaip aktyviems sektoriaus dalyviams, aptarimu.

Pagrindinės sąvokos: *elektros energetikos sektoriaus valdymas, visuomenės dalyvavimas, piliečių įtraukimas, valdymą įgyvendinančios institucijos.*

Keywords: *governance of electricity energy sector; public participation; involvement of citizens; governance implementing bodies.*

Įvadas

Elektros energetikos reformos lėmė naujų sektoriaus valdymo šaltinių atsiradimą ir jų koncentracijos persiskirstymą. Lietuvoje, restruktūrizuojant šį ūkį, atskiriant energijos gamybą, perdavimą ir paskirstymą vartotojams, atsirado didesnės sektoriaus veiklos skaidrumo ir efektyvesnio valdymo prielaidos, vietoj vienos, už valsty-

Andrius Stasiukynas – Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, Viešojo administravimo katedra, lektorius.

El. paštas stasiukynas@mruni.eu

Andrius Stasiukynas – Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Department of Public Administration, lector.

E-mail: stasiukynas@mruni.eu

Straipsnis įteiktas redakcijai 2010 m. kovo mėn.; recenzuotas; parengtas spausdinti 2010 m. birželio mėn.

bės energetiką atsakingos, ministerijos sektoriaus veiklos valdyme dalyvauja ir kitos institucijos (remiantis Europos Sąjungos valstybių geraja patirtimi įsteigtas reguliatorius – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija; sustiprintas aplinkosaugą kuruojančios Aplinkos ministerijos vaidmuo ir t. t.).

Viešojo valdymo tyrinėtojai pabrėžia nepakankamą visuomenės dalyvavimą, kaip vieną pagrindinių kliūčių, siekiant efektyvesnio valdymo – piliečiams nėra skiriamas svarbus vaidmuo, jie įtraukiami į procesą po to, kai klausimai būna suformuluoti ir sprendimai jau priimti [20, p. 224]. Lietuvos politikams ir stambioms verslo interesų grupėms ieškant tinkamo elektros energetikos valdymo modelio, buvo atliekamos reformos sektorių skaidant, jo dalis privatizuojant, vėliau vėl sujungiant bei reprivatizuojant. Dėl visų šių veiksmų kilo dideli visuomenės sujudimai, pilietinės organizacijos, žinomi visuomenės veikėjai apie reformas reiškė neigiamą nuomonę. AB „Vakarų skirstomųjų tinklų“ privatizavimo, o vėliau reprivatizavimo atvejai, naujos atominės elektrinės ir kitų energetikos strateginių objektų statybos planavimo, AB „Leo Lt“ steigimo aplinkybės, skiriamų atsakingų pareigūnų kompetencija ir kiti atvejai kėlė ir tebekelia piliečiams klausimų, didina jų nepasitenkinimą.

Žurnalistinių tyrimų ir visuomenės veikėjų reformų neigiamų vertinimų skaičius bei kiti įvykiai rodo sektoriaus veiklos skaidrumo trūkumą ir valstybės piliečių dalyvavimo elektros energetikos ūkio valdyme ribotas galimybes. Atlikta ekspertų apklausa patvirtino visuomenės dalyvavimo ribotumo problemos prielaidas – piliečiai sektoriaus veikloje dalyvauja tik kaip pasyvūs vartotojai, neturintys pakankamų svertų turėti įtakos valdymo procesui.

Šio tyrimo tikslas – ištirti visuomenės dalyvavimo Lietuvos elektros energetikos sektoriaus viešajame valdyme galimybes ir pasiūlyti visuomenės dalyvavimo modelį. Atliekant tyrimą nagrinėtos piliečių dalyvavimo teorinės prielaidos, analizuotas visuomenės dalyvavimas Lietuvos elektros energetikos sektoriaus veiklos politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų veikloje, atlikta ekspertų, atstovaujančių skirtingoms suinteresuotų asmenų grupėms nagrinėjamajame sektoriuje, apklausa – duomenys integruotai pristatomi viso tyrimo metu. Straipsnio pabaigoje pateikiamas visuomenės dalyvavimo elektros energetikos sektoriaus valdyme modelis.

Teorinės piliečių dalyvavimo prielaidos

Plačiąja prasme visuomenės dalyvavimą galima apibrėžti kaip procesą, kurio metu piliečiai, oficialiai neišrinkti arba nepaskirti priimti sprendimus, kartu su oficialiais asmenimis dalyvauja sudarant darbotvarkę ir/ar priimant sprendimus, susijusius su aktualiais klausimais ar viešąja politika, kuri turi įtakos jų interesams [29, p. 255]. G. B. Walkerio ir S. E. Danielso nuomone, piliečių dalyvavimas – tai suinteresuotos piliečių bendruomenės ir atsakingos už sprendimą institucijos bendravimas prieš priimant minėtą sprendimą [38, p. 277]. S. R. Arnsteinas pažymi, kad prielaidos visuomenės dalyvavimui suteikia piliečiams galias vykdyti visuomenės gėrybių paskirstymą ir valdymą atsižvelgiant į tikruosius poreikius [18, p. 8].

T. Bovairdo ir E. Lofflerio nuomone, piliečių įtraukimas yra pagrindinis efektyvaus valdymo elementas. Autoriai skiria pagrindinius dalyvavimo privalumus, jis: 1) didina politikos formavimo, sprendimų priėmimo kokybę (valdžiai yra sudaromos sąlygos pasinaudoti plačiais informacijos išteklių, perspektyvomis ir potencialiais sprendimais); 2) gerina ir greitina sąveiką tarp valdžios ir piliečių; 3) didina atskaitomybę ir skaidrumą skatinant gyventojų pasitikėjimą [19, p. 255].

Išskirtinos svarbiausios piliečių dalyvavimo funkcijos: 1) padeda užtikrinti vyriausybių institucijų reagavimą ir atskaitomybę piliečiams; 2) sukuria sąlygas žmonėms ir grupėms daryti įtaką sprendimams, kurie veikia juos, tuo pat metu stiprinant jų kompetenciją bei gebėjimą tai daryti; 3) teikia demokratinei sistemai stabilumo [30, p. 236]. Be to, visuomenės dalyvavimas taip pat stiprina socialinę visuomenės struktūrą, nes kuria tarpasmeninius santykius ir diegia tarpusavio supratimą bei suteikia galimybę piliečiams veikti ne tik dėl savo, bet ir dėl bendruomeninių interesų [31, p. 88].

Dažniausiai dalyvavimas reiškiasi kaip įvairios kontrolės galimybės ir formos – asociacijos, komitetai, komisijos, kurių veikla itin svarbi sprendžiant ekonominius, socialinius bei valdymo tobulinimo aspektus [22, p. 216].

Nagrinėjant visuomenės dalyvavimą svarbu skirti tris šio proceso aspektus: 1) dalyvius; 2) piliečių išitraukimo (dalyvavimo) lygį; 3) valdymo proceso, į kurį visuomenė yra įtraukta, etapą.

Visuomenės dalyvavimo proceso dalyviai elektros energetikoje. Nagrinėjant visuomenės dalyvavimą elektros energetikos sektoriaus valdyme kyla klausimas, kokiais kriterijais galima apibrėžti potencialius dalyvius? W. R. D. Sewellis ir J. T. Coppockas teigia, kad priimant sprendimus turi dalyvauti asmenys, turintys su sprendimu susijusių pagrįstų interesų. Verslo vadyboje vartojamas suinteresuotų asmenų apibrėžimas (angl. – *stakeholder*), R. E. Freeman'o nuomone, rodo, kad suinteresuotais asmenimis galima laikyti bet kokią grupę arba individus, kurie gali turėti įtakos arba jiems gali būti daroma įtaka siekiant organizacijos tikslų [32, p. 18]. Ne visa visuomenė yra suinteresuoti asmenys esant tam tikrai situacijai, kaip ir suinteresuoti asmenys negali būti visuomene. Praktiniu požiūriu suinteresuoti asmenys dažnai (bet ne visada) yra atstovai vienos organizuotos visuomenės dalies. Jie taip pat yra vienos arba daugiau bendruomenių, kurios turi konkrečių interesų, dalis [30, p. 236]. J. Thomas pažymi, kad susijusios su sprendimo priėmimu visuomenės traktuotė gali skirtis ir priklausyti nuo organizacijos arba kitų suinteresuotųjų asmenų tikslų [32, p. 16].

Nagrinėjamame sektoriuje galima skirti kelias kategorijas asmenų, dalyvaujančių ir/ar suinteresuotų elektros energetikos veikla ir viešosios politikos formavimu: 1) energijos vartotojai bei jų atstovai; 2) energijos gamintojai, tiekėjai ir kiti elektros energetikos ūkio atstovai; 3) valdžios institucijos, atsakingos už viešosios politikos formavimą bei įgyvendinimą. Visos išvardytos grupės turi savarankiškų ir dažnai besiskiriančių interesų. Vartotojams yra aktualu, kad energija būtų tiekiamą patikimai (nenutrūkstamai) ir priimtina kaina. Energijos vartotojai gali būti individualūs namų ūkiai (kitaip dar vadinami „buitiniai“) bei juridiniai asmenys. Vieni ir kiti gali būti

atstovaujančių, juos vienijančių asociacijų arba kitų junginių nariai. Energijos gamintojų, tiekėjų ir kitų asmenų veiksmai, susiję su elektros energetikos sektoriaus veikla, siekiant pasipelnyti iš veiklos ir kiek įmanoma padidinti pelną, išskyrus smulkius gamintojus, gaminančius energiją savo poreikiams. Pažymėtina, kad šios kategorijos suinteresuotųjų grupių tikslai iš dalies prieštarauja vartotojų tikslams. Valdžios institucijos siekia suderinti prieš tai išvardytų dalyvių interesus ir jais rūpintis. Tam sudaryta institucijų sistema, paskirstytos funkcijos.

Piliečių įsitraukimo (dalyvavimo) elektros energetikos valdyme lygmuo. Piliečių dalyvavimo lygmuo rodo visuomenės įtaką (jos stiprumą) valdymo proceso etapui.

Viena pirmųjų ir populiariesnių visuomenės dalyvavimo tipologijų yra 1969 m. Sherry R. Arnsteino pasiūlyta visuomenės dalyvavimo pakopų (angl. – *a ladder of citizen participation*) klasifikacija [17]. Ši tipologija pateikia aštuonias pakopas (nuo manipuliavimo iki piliečių kontrolės), skirstomas į tris laipsnius – nedalyvavimas, simbolinis dalyvavimas ir piliečių valdžia.

Žemiausioje (nedalyvavimo) lygmens manipuliavimo pakopoje piliečiai supažindinami su esamomis programomis, paaiškinama, kad jos yra susijusios su piliečių poreikiais, ir nurodoma, kokį vaidmenį visuomenė turėtų atlikti. Tai daroma įtraukiant piliečių atstovus į patariamąsias grupes, komitetus ir kt. Terapijos pakopoje vietoj pastangų daryti įtaką visuomenei nepalankiai aplinkai yra siekiama pripratinti piliečius prie esamos situacijos „gydant“ jų nesugebėjimą prisitaikyti.

Aukštesnis visuomenės dalyvavimo pakopų lygmuo vadinamas simboliu dalyvavimu (angl. – *tokenism*). Jo turinį sudaro trys pakopos: informavimas, konsultavimas ir nuteikimas savo naudai [17, p. 219]. Piliečių informavimas apie jų teises, pareigas, pasirinkimo galimybes yra pirmasis žingsnis, įtvirtinantis dalyvavimą, tačiau be grįžtamojo ryšio iš piliečių jis ir lieka tik pirmuoju žingsniu. Pavyzdžiui, informuojant vėlyvose planavimo stadijose paprastai neatsiranda galimybės piliečiams daryti didesnę įtaką rengiamoms programoms. Konsultavimasis su piliečiais sudaro sąlygas sužinoti visuomenės nuomonę, tačiau svarbu atitinkamai taikyti ir kitus mechanizmus, siekiant į šią nuomonę atsižvelgti. Dažniausi konsultavimosi pakopos įrankiai: nuomonių apklausa, susitikimai su bendruomenėmis, viešieji klausymai. Tokių įrankių taikymui svarbu tinkamai pasirengti. Dažnai apklausų dalyviai nežino apie galimybes palengvinti jų gyvenimo sąlygas arba suteikti papildomos naudos, o dalyvavimo rezultatas yra tik atsakytų anketų skaičius arba ilgas susirinkimo dalyvių sąrašas. Siekdami patraukti piliečius valdžios atstovai įtraukia kelis „patogesnius“ piliečius į įvairias patariamąsias tarybas, komisijas ir kt., suteikdami jiems balso galią, tačiau pasilikdami galutinio sprendimo teisę. Jei įtraukti piliečiai nėra atskaitingi savo bendruomenei bei neturi pakankamų svertų daryti įtaką, dažnai toks įtraukimas tampa tik simbolinis.

Aukščiausio visuomenės dalyvavimo pakopos lygmens – piliečių valdžios (angl. – *citizen power*) – yra trys pakopos: partnerystė (bendradarbiavimas), galios suteikimas ir piliečių kontrolė [18]. Partnerystės pakopoje valdžios galios yra derybiškai padalytos tarp piliečių ir oficialiosios valdžios atstovų, kurie bendradarbiauja planuo-

jant ir priimant sprendimus. Dažnai taikomi tokie įrankiai: jungtinės viešosios politikos formavimo tarybos, planavimo komitetai, specialiosios darbo grupės, skirtos spręsti esant tam tikrai situacijai iškilusias problemas. Suteiktos galios pakopa žymi situaciją, kai piliečiai turi lemiamą balsų skaičių priimant sprendimus, palyginti su oficialiais valdžios atstovais (pvz., viešosios programos planavimo komitete piliečiai turi daugumą balsų). Piliečių kontrolės pakopa pasiekama viešosios politikos formavimo ir tvirtinimo institucijose priimant sprendimus piliečiams turint absoliučią balsų daugumą. Ši dauguma užtikrina piliečių galimybę visiškai valdyti programas arba institucijas, turėti didelės įtakos formuojant viešąją politiką. S. R. Arnsteinas [18] pažymi, kad tokia pakopa praktikoje ne visada yra veiksminga: dažnai toks mechanizmas kainuoja brangiau, bet yra ne toks efektyvus; skatina separatizmą; sudaro sąlygas mažumų grupėms turėti daugiau įtakos priimant sprendimus nei neorganizuota dauguma ir kt.

S. R. Arnsteino tipologija daugiau nei tris dešimtmečius buvo pamatas, kuriuo rėmėsi visuomenės dalyvavimo propoguotojai, tačiau pilietinių procesų tyrėjai išsakydavo ir nemažai kritikos. J. Q. Tritteris ir A. McCallumas [36, p. 157], atlikę sveikatos srities tyrimus, nurodo, kad pateikta teorija netinkama taikyti viešųjų paslaugų sričiai. Šių mokslininkų nuomone, „kopėčių“ teorija ignoruoja faktą, kad kai kuriems piliečiams pats dalyvavimas gali būti tikslas. T. Bovairdas ir E. Loffleris [19, p. 192] teigia, kad S. R. Arnsteino pateikta klasifikacija sudaro iliuziją, kad kai kurios dalyvavimo formos yra „aukščiausios“ ir „tobulesnės“, nors svarbus yra kitas visuomenės dalyvavimo aspektas – kaip priemonės atitinka tikslą.

Visuomenės dalyvavimo tyrinėtojai pateikė ir daugiau analogiškų tipologijų, bandančių skirti ir klasifikuoti piliečių dalyvavimo lygius. M. Schlossbergas ir E. Shufordas [32] atliko skirtingų autorių visuomenės dalyvavimo pakopų analizę. A. H. J. Dorcey su bendraautoriais, kaip ir P. M. Wiedemannas bei S. Femersas, pateikia plataus spektro klasifikaciją, prasidedančią visuomenės informavimu ir besibaigiančią visuomenės įtraukimo laipsniu, kuris prevenciškai veikia negatyvius sprendimus. P. M. Wiedemanno ir S. Femerso tipologija skiriasi nuo S. R. Arnsteino. Čia akcentuojama valstybinių institucijų pareiga įtraukti visuomenę į sprendimų priėmimo procesus. A. H. J. Dorcey nuomone, visuomenės dalyvavimo pobūdis gali kisti ir skirtinguose proceso etapuose skirtingi dalyvavimo metodai gali būti nevienodai tinkami [32]. D. M. Conneris atkartoja visuomenės dalyvavimo dinamiškumo idėją pateikdamas „naujas visuomenės dalyvavimo pakopas“, tačiau, skirtingai nei S. R. Arnsteinas, formuoja piliečių dalyvavimą remdamasis visuomenės nesutarimo (atsirandančio sprendimų priėmimo procese) vengimo ir sprendimo kategorijomis.

Iš pateiktų visuomenės dalyvavimo klasifikacijų matyti, kad piliečių dalyvavimas paprastai prasideda visuomenės informavimo (švietimo) pakopa. Vėliau taikomi metodai, kai piliečiai vis plačiau dalyvauja priimant sprendimus, kai pagaliau nuolat dalyvaujama arba net kontroliuojama. Pažymėtina, kad „aukštesnė“ pakopa nebūtinai reiškia „geresnis“ arba „efektyvesnis“, kadangi dalyvavimo formos turi atitikti dalyvavimui keliamus tikslus.

Visuomenės dalyvavimas skirtinguose elektros energetikos sektoriaus valdymo proceso etapuose. Visuomenė gali būti įtraukiama į įvairias viešojo valdymo stadijas: formuluojant problemas, nustatant prioritetus arba sprendimų variantus, priimančias sprendimus, juos įgyvendinant ar vertinant. Situacijos analizė ir parengti alternatyvūs sprendimai paprastai yra perduodami vykdomosios valdžios institucijai, kurioje vyksta elektros energetikos sektorių. Ši, būdama atsakinga už šį valdymo proceso etapą, atsižvelgdama į nagrinėjamojo klausimo specifiką gali pavesti tokią užduotį kitoms institucijoms pagal subordinacijos principą arba tokią paslaugą pirkti iš kitų juridinių ar fizinių asmenų. Taigi atsakinga institucija organizuoja ir visuomenės poreikių nustatymą. Pagrindinius viešojo valdymo sprendimus paprastai priima įstatymus leidžiančioji valdžia, tačiau atsižvelgiant į sprendimo pobūdį bei atitinkamą kompetenciją gali priimti ir kitos valdymo institucijos. Priimtą sprendimą įgyvendinti atsižvelgiant į sprendžiamojo klausimo sritį įpareigojamos atitinkamos institucijos, kurios paprastai yra vykdomosios valdžios sistemos dalis.

Visuomenės dalyvavimo Lietuvos elektros energetikos sektoriaus veiklos politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų veikloje prielaidos

Siekiant iširti visuomenės dalyvavimo prielaidas apžvelgiami pagrindiniai teisės aktai, nustatantys dalyvavimo formas, bei analizuojami institucijų (formuojančių, priimančių arba įgyvendinančių sprendimus) veiklos teisiniai pagrindai.

Teisės aktuose įtvirtinta nuostata „visos valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“ [3, str. 1] sudaro prielaidas valstybės tarnautojų pareigai domėtis visuomenės poreikiais ir siekti, kad šie poreikiai būtų efektyviai patenkinami, o įpareigojimas viešąją informaciją teikti visuomenei [5] įtvirtina visuomenės informavimo siekiamybę.

Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos apraše [10], teritorijų planavimo [2; 8] ir kituose [4] teisiniuose pagrinduose numatytos įvairios visuomenės dalyvavimo formos. Nurodoma, kad konsultavimuisi yra kviečiamos organizacijos, kurių kompetenciją nustato planavimo organizatoriai. Nuo jų priklauso, kaip atsižvelgiama į visuomenės pateiktus pasiūlymus. Apklausos rezultatai yra rekomendacinio pobūdžio, „į juos gali būti atsižvelgiama priimančias sprendimą“ [4, str. 46]. Taigi mechanizmas, kuris užtikrintų valstybinių institucijų bendradarbiavimą ir partnerystę su piliečiais priimančias sprendimus (kaip tai nurodyta S. R. Arnsteino tipologijoje), nėra numatytas. Tačiau pažymėtina, kad įtvirtinta galimybė piliečiams apskusti sprendimus, pažeidžiančius pareiškėjo teises ir/ar interesus.

Remiantis valstybinių institucijų tyrimu ir ekspertų apklausa, skirtinos šios pagrindinės institucijos, dalyvaujančios Lietuvos elektros energetikos sektoriaus valdyme: Lietuvos Respublikos Seimas; Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Lietuvos Respublikos energetikos ministerija; Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija; Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (VKEKK). Kitos institucijos (Energetikos agentūra; Valstybinė energetikos inspekcija ir kt.) rečiau dalyvauja formuojant energetikos viešąją politiką. Jos yra labiau susijusios su sektoriaus veiklos techninėmis sritimis [33, p. 54]. Tiriant visuomenės įtraukimą į elektros energeti-

kos valdymą buvo atlikta atitinkamų institucijų veiklą reglamentuojančių teisės aktų analizė, kurioje buvo nubrėžtos piliečių galimybių daryti įtaką valdymo procesui ribos.

Lietuvos Respublikos Seimas priima svarbiausius teisės aktus, formuojančius elektros energetikos sektoriaus viešąją politiką bei jos įgyvendinimą. Nagrinėjamos srities klausimus paprastai kuruoja Seimo Ekonomikos ir Aplinkos apsaugos komitetai, kurie gavę įstatymo projektą paskelbia laiką suinteresuotiems asmenims pateikti savo pastabas bei pasiūlymus [7]. Pagal Seimo statutą posėdžiai yra vieši, informacija apie juos pateikiama visuomenei, tačiau ekspertų interviu metu buvo nustatyta atvejų, kai komitetų viešųjų posėdžių metu balso teisė suinteresuotiems visuomenės atstovams buvo ribojama arba visai nesuteikiama.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė [6], Lietuvos Respublikos energetikos [13] ir Lietuvos Respublikos aplinkos [12] ministerijos rengia įstatymų projektus bei kitus teisės aktus, susijusius su elektros energetikos sektoriaus veikla. Šios institucijos priima aktualius visuomenei sprendimus (pvz., nustato kvotas ir išduoda leidimus gaminti energiją iš atsinaujinančių šaltinių taip pat įsipareigojant ją supirkti daug didesne nei rinkos kaina, kurią moka vartotojai, bei kita). Minėtų institucijų veiklą reglamentuojantys teisės aktai numato institucijų galimybę pagal poreikį (pvz., rengiant teisės aktus, kuriems rengti reikia specifinių žinių) kreiptis į atitinkamas organizacijas, mokslininkus, vartotojų atstovus, tačiau, ekspertų nuomone, paprastai visuomenės nuomonė elektros energetikos klausimais nelaikoma aktualia, kadangi visuomenės atstovai dažniausiai nėra įsigilinę į esamą situaciją (trūksta specifinių žinių) arba valdžios atstovai nėra suinteresuoti, kad piliečiai aktyviai dalyvautų.

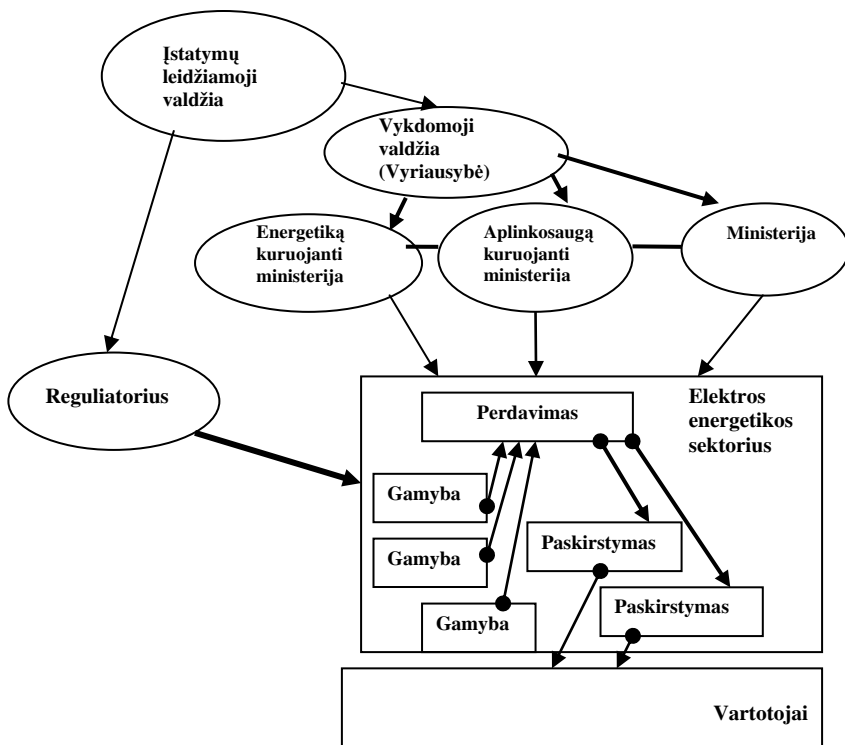
VKEKK pagrindinis uždavinys yra įstatymų nustatyta tvarka prižiūrėti elektros energijos, gamtinių dujų, šilumos ir vandens ūkio rinkas [9]. VKEKK nuostatai numato informuoti visuomenę apie komisijos veiklą, aktualius vartotojams sprendimus, taip pat skundų (pagal institucijos kompetenciją) priėmimo ir nagrinėjimo tvarką.

VKEKK darbo reglamentas [15] numato viešųjų svarstymų arba apklausų galimybę. Reglamentas įpareigoja rengiant teisės aktus jų projektus siųsti derinti į suinteresuotas institucijas. Gautos pastabos derinamos, į svarbesnes gali būti atsižvelgiama.

Minėtos institucijos yra įsipareigojusios informuoti visuomenę apie priimamus sprendimus, sudaromos prielaidos visuomenės dalyviams dalyvauti viešuose posėdžiuose, numatyta galimybė domėtis visuomenės nuomone. Tačiau pažymėtina, kad informuojama apsiribojant pateikti informaciją žiniasklaidai. Tai nėra daroma sistemingai siekiant visuomenę šviesti arba domėtis jos poreikiais. Viešieji posėdžiai neužtikrina balso teisės. Juose ne visada fiksuojama visuomenės nuomonė. Piliečių, kaip vartotojų, viešoji politika įgyvendinama apsiribojant skundų pateikimu arba nepasitenkinimo išsakymu. Atlikus teisinių pagrindų, reglamentuojančių institucijų veiklą, analizę ir apklausus ekspertus paaiškėjo, kad nėra mechanizmo, užtikrinančio piliečių dalyvavimo elektros energetikos sektoriaus valdyme, formuluojant problemas arba sprendžiant plačiai visuomenei aktualius klausimus. Taigi remiantis S. R. Arnsteino tipologija visuomenės dalyvavimas gali būti priskiriamas žemiausioms dalyvavimo pakopoms – manipuliavimui ir terapijai, kuriose piliečiai yra informuojami apie sprendimus ir skatinami prisitaikyti prie esamų pokyčių. Tiesa, VKEKK veiklo-

je galima nustatyti neryškius visuomenės informavimo (švietimo) bei konsultavimo (simbolinio dalyvavimo lygmuo) požymius, tačiau tai tik formalios prielaidos, neužtikrinančios šio visuomenės dalyvavimo lygmens funkcionavimo.

Schemoje (žr. 1 pav.) pateikiama elektros energetikos sektoriaus valdymo institucijų sąranga, rodyklėmis nurodant valdymo subordinacijos kryptis ir ryšius tarp institucijų. Įstatymų leidžiamoji valdžia įtvirtina viešąją politiką, kurią pasitelkdama ministerijų struktūrą įgyvendina vykdomoji valdžia. Ministerijas jungia tarpžinybiniai ryšiai. Reguliatorius (Lietuvoje valstybinė energetikos ir kainų kontrolės komisija) prižiūri darnią sektoriaus veiklą. Į elektros energetikos sektorių nukreiptos rodyklės reiškia valdančiųjų institucijų didelį poveikį sektoriui. Sektoriuje veikia savarankiški dalyviai, kuriuos sieja kryptingi elektros energijos srautai, žymimi rodyklėmis (energija yra pagaminama vieno arba kito stambaus gamintojo ir perdavimo bei paskirstymo tinklais transportuojama vartotojams). Pateikiamoje schemoje nepažymėti vartotojų kaip rinkėjų arba kaip individualių piliečių ryšiai su institucijomis, atsirandantys pažeidus vartotojo teises, kadangi šie grįžtamieji ryšiai nagrinėjamojo sektoriaus valdyme yra tik simboliniai.

1 pav. Elektros energetikos sektoriaus valdymas

Įtraukti visuomenę į elektros energetikos sektoriaus valdymą galima tradiciškai sukuriant mechanizmus dalyvauti suinteresuotiems asmenims (t. y. vartotojams) bei juos šviečiant ir konsultuojant. Elektros energetikos sektoriaus specifika lemia tai, kad dalyvaujantys turi būti įgiję specifinių žinių, taigi valdant šį sektorių visuomenė mažiau aktyvi. Kita vertus, pastarųjų metų tendencijos sudaro prielaidas piliečius įtraukti į politikos formavimą bei įgyvendinimą ne tik kaip vartotojus ir visuomenės atstovus, bet ir kaip aktyvius sektoriaus dalyvius.

Piliečių kaip vartotojų ir visuomenės atstovų įtraukimas į elektros energetikos valdymą

Visuomenės dalyvavimo prielaidos atsiranda esant sistemingiems visuomenės švietimo ir konsultavimosi mechanizms. Piliečiai turi žinoti, kokia jiems aktuali politika yra formuojama ir kaip bei kokios programos yra vykdomos, taip pat kokiuose procesuose visuomenė gali dalyvauti ir kokią daryti įtaką [26, p. 16]. Atkreiptinas dėmesys į elektros energetikai valdyti reikalingų žinių specifiškumą, dėl kurio šioje veikloje tradiciškai dominuoja ekspertai bei technikos mokslų atstovai. Mokslininkai, nagrinėjantys visuomenės įtraukimą į panašias specifines sritis (pvz., aplinkosauga, naujų biotechnologijų taikymas maisto gamyboje ir kt.), teigia, kad dalyvauti yra įmanoma kaip ir kitose srityse [35, p. 5], bei pabrėžia, jog būtina visuomenę šviesti. Ne mažiau svarbios institucionalizuotos sąlygos piliečiams pareikšti savo nuomonę ir priimti sprendimus. Tai turi būti sukurtas mechanizmas, galintis turėti įtakos piliečių žinioms, t. y. šviečiantis ir informuojantis piliečius bei sudarantis sąlygas jiems dalyvauti ir daryti įtaką valdymo procesams, t. y. institucionalizuojamos visuomenės ir valdžios bendradarbiavimo galimybės.

Mokslininkai, nagrinėjantys visuomenės dalyvavimo pakopas, skiria daugybę visuomenės informavimo ir švietimo būdų: lankstinukų bei plakatų rengimas ir platinimas; reklama; socialinė rinkodara; konferencijų rengimas bei viešinimas ir kt. Gana plačiai pradedant taikyti intelektualias technologijas (pvz., apklausas ir peticijas internetu) didėja gyventojų aktyvumas [25, p. 90].

Valstybinės institucijos siekdamos užtikrinti savo veiklos skaidrumą privalo informuoti visuomenę apie šią veiklą, tačiau svarbu, kad institucijų teikiamos metinės ataskaitos arba kita informacija būtų pateikta visuomenei priimtina forma ir pasiekiamą (pvz., neapsiribotų tik internetais ir kt.). Mokslininkai, atlikę sveikatos ir gamtos saugos srities visuomenės įtraukimo studijas, pabrėžia, kad būtina pateikti tinkamos formos ir turinio informaciją, nes tik taip visuomenė būtų supažindinta ir taip atsirastų galimybė jai dalyvauti priimant sprendimus. Nagrinėjant elektros energetikos valdymą pažymėtina, kad dėl sektoriaus specifikos tik nedidelė dalis piliečių gali pareikšti kompetentingą nuomonę, todėl ypač svarbu visuomenę tinkamai šviesti (prieinamai ir auditorijai pritaikant turinį, vertinant pagal tikslinės auditorijos statistinę vidurkį atitinkančius asmens gebėjimus bei galimybes).

Pasaulio banko ekspertai nagrinėdami efektyvaus reguliavimo prielaidas pabrėžė ne tik visuomenės atstovų galimybes išreikšti savo nuomonę arba apskųsti institucijų sprendimus, bet ir patariamųjų (konsultuojančiųjų) institucijų svarbą. Tokios institu-

cijos arba tarybos yra sudaromos savanoriškais pagrindais iš vartotojų ir kitų suinteresuotųjų asmenų atstovų, sektoriaus ekspertų bei kitų asmenų. W. Smith'o nuomone [34], patariamasis tarybos ypač aktualios valstybėse, neturinčiose vartotojų atstovavimo tradicijų.

Atlikus elektros energetikos sektoriaus valdymo institucijų veiklą reglamentuojančių teisės aktų analizę bei apklausus ekspertus paaiškėjo, kad vartotojai nepakankamai įtraukiami rengiant sprendimų alternatyvas ir nustatant jų prioritetus (atsižvelgiant į visuomenės poreikius). Taip pat siekiant didesnio priimtų sprendimų įgyvendinimo skaidrumo ir atskaitomybės visuomenė turėtų būti plačiau informuojama. Reikalui esant turėtų būti derinami įgyvendinamų sprendimų (programų) pakeitimai.

Remiantis W. Smith'o [34], veiksmingiausia atstovauti interesams prieš priimant sprendimus. Svarbiausi sprendimai, išreiškiantys viešąją politiką, yra priimami Lietuvos Respublikos Seime, o šalies Energetikos ministerija yra atsakinga už svarbiausių elektros energetikos sprendimų parengimą (rengia Nacionalinę energetikos strategiją, įstatymų projektus ir kt.). Problemų formulavimas yra tiesiogiai susijęs su visuomenės poreikių analize, todėl šiame etape ypač svarbu įtraukti piliečius. Paprastai sprendimų variantų nustatymas siejamas daugiau su specialistų darbu. Jie parengia galimus variantus, kuriuos priima visuomenei atstovaujantys atsakingi asmenys. Tai gi minėta institucija siekdama skaidraus viešosios politikos formavimo proceso turi būti labiausiai suinteresuota, kad dalyvautų visuomenė.

A. T. Ho nuomone, piliečiams turi būti suteikta galimybė vertinti rezultatus ir dalyvauti formuojant vykdomąją politiką, kadangi jie „yra demokratinės valdžios savininkai ir turi teisę vertinti rezultatus ir vyriausybės vadovų pastangas“ [27, p. 117]. Energetikos ministerija kuruoja elektros energetikos viešosios politikos įgyvendinimą, todėl prie šios ministerijos egzistuojanti patariamoji ir galinti dalyvauti vertinant veiklą piliečių grupė (pvz., taryba), kurios glaudūs ryšiai su visuomene, gali skatinti sektoriaus nuolatinio grįžtamojo ryšio administravimo kokybę ir informuoti visuomenę pasinaudojant šios grupės narių ryšiais.

Tyrimu atskleista, kad siektinas visuomenės įtraukimas, remiantis S. R. Arnsteino klasifikacija [17], turėtų būti piliečių valdžios lygmuo, tačiau piliečių kontrolės bei galios suteikimo pakopos, siekiant valdymo efektyvumo ir atsižvelgiant į elektros energetikos ypatumus, nėra laikomos pranašesnėmis už partnerystės pakopą. Siekiant užtikrinti visuomenės dalyvavimo galimybes pagal pastarąją pakopą skirtina piliečių įtraukimo priemonė, sudaranti sąlygas dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su specifinėmis žiniomis, ne vien išskirtinai kompetentingus energetikos ekspertus.

Yra žinomi ir praktikoje taikomi įvairūs metodai: patariamoji piliečių grupė (angl. – *Citizen Advisory Groups*), piliečių žiuri (angl. – *Citizens' Juries*), piliečių grupė, aptarianti aktualų visuomenei klausimą (angl. – *Citizens' Panels*) [28; 21, p. 319] ir kiti. Pavyzdžiui, ši priemonė buvo sėkmingai taikyta įvairiose specifinių žinių reikalaujančiose srityse (maisto biotechnologijos klausimais – Vakarų Kanadoje; telekomunikacijų bei demokratijos temos problemoms nagrinėti – Bostone, JAV ir kitur [26, p. 30]. Taikant šią priemonę visuomenės atstovų grupė yra išsamiai (socialiniais, ekonominiais ir kitais aspektais) supažindinama su nagrinėjamomis problemomis, kviečiami konsultuojantys ekspertai. Jų priimamas sprendimas turi būti išsamiai

argumentuotas, atskirosios prieštaraujančios nuomonės turi būti aprašytos. Tokia technika padeda vėliau kitoms viešojo valdymo institucijoms priimti sprendimus, atspindinčius visuomenės lūkesčius. Autoriai, nagrinėjantys piliečių dalyvavimo metodus, nėra vieningi apibrėždami šiuos įrankius (įvardija skirtingą dalyvių skaičių, priemonės taikymo trukmę ir kt.), tačiau visais atvejais kalbama apie visuomenei atstovaujančių asmenų grupę, kuri gauna informaciją, tariasi ir priima sprendimą. Tokios tarybos nariai renkami atsižvelgiant į suinteresuotų asmenų grupių atstovavimą (vartotojus, elektros energetikos ūkio atstovus, valstybinių institucijų (to paties ir aukštesnio hierarchinio rango) atstovus). Siekiant, kad būtų užtikrinta partnerystės pakopa [17], vartotojų atstovai turėtų sudaryti pusę visų narių. Valstybinė institucija (šiuo atveju Energetikos ministerija) privalo atsižvelgti į tarybos sprendimus, o jų nevykdant pateikti argumentuotą paaiškinimą. Taryba savo darbe gali taikyti ir kitus visuomenės dalyvavimo metodus, įtraukiant daugiau suinteresuotų asmenų, siekiant svaresnio sprendimo (pvz., konferencija konsensusui pasiekti (angl. – *Consensus Conference*), studijų grupės (angl. – *Study Groups*) ir kt.).

Ekspertai įvardijo tokios galimos elektros energetikos tarybos veiklos pagrindinius trūkumus: narių aktyvumo stoka ir valdžios institucijų negeranoriškas požiūris į priimamus sprendimus. Todėl aktualu skatinti visuomenės atstovų motyvaciją (paminėtina, kad būtina suformuoti piliečių interesų grupę) ir kurti poveikio institucijoms svertus (ekspertų pažymėta: į tarybos veiklą įtraukti aukštesniuosius pareigūnus; privaloma įgyvendinti teisinius sprendimus).

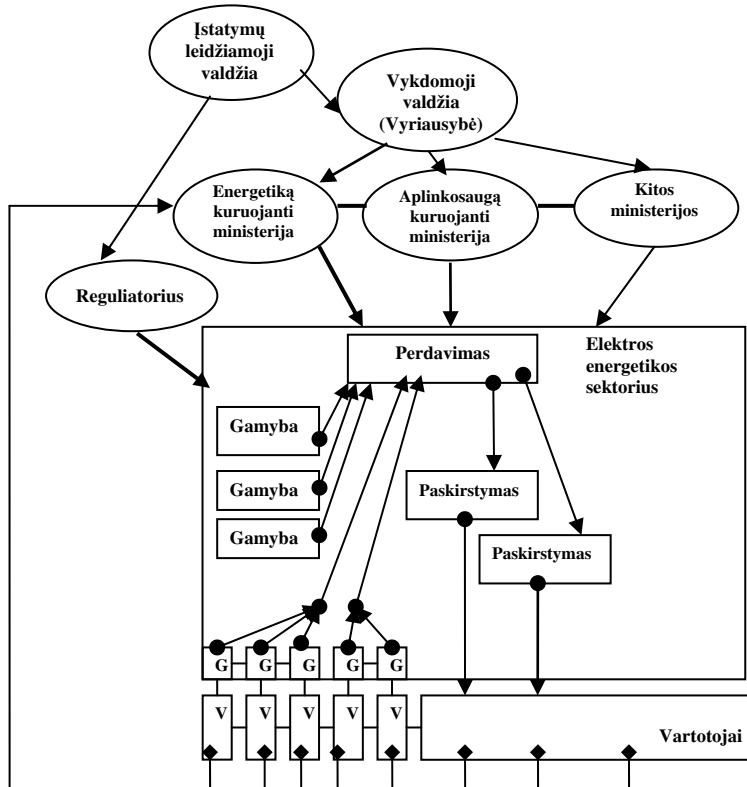
Piliečių kaip aktyvių sektoriaus dalyvių įtraukimas į elektros energetikos valdymą

Pasaulinės elektros energetikos reformų tendencijos, siekiančios darnios energetikos tikslų, sudaro prielaidas ir pagrindžia išsivysčiusių valstybių siekius plėtoti šią sritį, paremtą atsinaujinančių energijos šaltinių (AEŠ) technologijomis. Taikant jas vartotojams atsiranda galimybė energiją gamintis mikroelektrinėse ir savo poreikiams.

Lietuva vykdydama Europos Sąjungos įpareigojimus [1] žengia pirmuosius žingsnius, įgyvendindama AEŠ naudojimą gamybai skatinančią politiką (sudaro sąlygas verslininkams lengviau gauti leidimus ir paramą reikalingą elektros jėgainėms statyti, yra nustatytos didesnės kainos ir įpareigojimai tokią energiją supirkti) [11; 14]. Tačiau, tyrime dalyvavusių ekspertų nuomone, bendra skatinimo sistema dar nesuformuota, AEŠ įstatymas dar tik rengiamas, o esamos taisyklės nuolat kaitaliojamos. Pavyzdžiui, iki 2010 m. verslininkams išduota leidimų statyti vėjo jėgainės, kurių bendras galingumas – 1 500 MW (iki 2009 m. kvota buvo apie 70 MW). Nors ekspertai tokių statybų mastą vertina skeptiškai, tačiau laikydamosi įsipareigojimų valstybė turi pasirūpinti tokius galingumus rezervuoti ir rengti energijos reguliavimo objektų (hidroelektrinių ir hidroakumuliacinių elektrinių) rekonstrukcijas atsižvelgdama į numatytą vėjo jėgainių galią. Rekonstrukcijų sąnaudas, didesnės (skatinamosios) AEŠ supirkimo ir esamus elektros rinkoje kainų skirtumus turės padengti mo-

kesčių mokėtojai, t. y. visuomenė. Pateiktas pavyzdys rodo, kaip vienpusiškai (atsižvelgiant tik į vienos suinteresuotųjų grupės poreikius) diegiant AES skatinančias programas gali nukentėti būtiniai smulkūs vartotojai ir ypač pažeidžiamaisi visuomenės nariai.

Būtina skirti du potencialius „žaliosios“ energijos gamintojus: stambų gamintoją – verslininką, siekiantį pelno, bei smulkų, gaminantį savo poreikiams, t. y. taip pat esantį ir vartotoju. Skatinant buitinius vartotojus statyti mikroelektrines galima pasiekti pozityvių rezultatų įtraukiant visuomenę į valdymą.

2 pav. Elektros energetikos sektoriaus valdymo, įdiegus visuomenės dalyvavimo mechanizmus, modelis

A. T. Ho nuomone, viešojo pasirinkimo teorija yra pagrįdusi, kad piliečiai, būdami racionalūs asmenys, turi nedaug paskatų dalyvauti viešajame sprendimų priėmimo procese, kai dalyvavimo nauda nėra pakankamai aiški, o dalyvavimo išlaidos (ir piniginės, ir ne piniginės) yra individualizuotos bei gali būti didelės [27; 116]. Todėl sąlygų sudarymas buitiniams vartotojams tapti aktyviais elektros energetikos sektoriaus dalyviais (smulkiais gamintojais) skatintų juos domėtis, kokia formuojama

elektros energetikos viešoji politika bei kaip ji įgyvendinama. Taip didėtų suinteresuotų asmenų savišvieta (piliečių švietimas yra pirmoji pakopa siekiant visuomenės dalyvavimo) ir motyvacija dalyvauti valdymo procesuose; būtų formuojamas pozityvus mąstymas dėl „žaliosios“ energijos. Taip pat tokie vartotojai labiau rūpintųsi energijos taupymu ir AEŠ naudojančių technologijų puoselėjimu. Taigi būtų daroma tiesioginė pozityvi įtaka „žaliosios“ energetikos plėtrai.

Mažų (skirtų savo ūkio energijos poreikius tenkinti) elektrinių savininkai būtų suinteresuoti jungtis į organizuotas interesų grupes, aktyviau dalyvauti įgyvendinant teritorinę savivaldą, formuojant elektros energetikos valdymą savivaldybių lygiu (arčiau bendruomenės poreikių). Smulkių elektros jėgainių savininkai elektros rinkoje parduodami perteklinę energiją užtikrintų konkurencingumo principą bei mažintų energijos kainą, o tai užtikrintų kitų vartotojų, ir ypač socialiai labiau pažeidžiamų, interesus.

Schemoje (žr. 2 pav.) vaizduojamas elektros energetikos valdymas, įdiegus piliečių dalyvavimą kaip vartotojų ir kaip aktyvių sektoriaus dalyvių mechanizmus. Prie energetiką kuruojančios ministerijos įsteigiama visuomenės atstovų taryba, veikianti piliečių žiuri ir nagrinėjančios aktualų visuomenei klausimą piliečių grupės veiklos principais. Taigi piliečiai įtraukiami į valdymą kaip suinteresuoti vartotojai ir visuomenės atstovai. Paveiksle dalis vartotojų pavaizduoti kaip smulkūs elektros energijos iš AEŠ gamintojai, aprūpinantys energija savo namų ūkius ir dalį perteklinės elektros energijos parduodantys sektoriaus tinklams. Taigi vartotojai įtraukiami į sektorių kaip aktyvūs dalyviai, suinteresuoti, kad elektros energetika būtų valdoma efektyviai ir skaidriai.

Išvados

Remiantis S. R. Arnsteino tipologija visuomenės dalyvavimas Lietuvos elektros energetikos sektoriaus valdyme gali būti priskiriamas žemiausioms dalyvavimo pakopoms – manipuliavimui ir terapijai, kai piliečiai yra informuojami apie sprendimus bei skatinami prisitaikyti prie esamų pokyčių. Nustatyti neryškūs visuomenės informavimo (švietimo) bei konsultavimo (simbolinio dalyvavimo lygmuo) VKEKK veiklos požymiai, tačiau tai tik formalios prielaidos, neužtikrinančios šio visuomenės dalyvavimo lygmens funkcionavimo.

Tyrimu atskleista, kad prie Lietuvos Respublikos energetikos ministerijos iš suinteresuotų asmenų suformuota Taryba (apimanti vartotojų, elektros energetikos ūkio, valstybinių institucijų atstovus), veikianti piliečių žiuri (angl. – *Citizens' Juries*) ir nagrinėjančios aktualų visuomenei klausimą piliečių grupės (angl. – *Citizens' Panels*) principais ir priimanči ne tik rekomendacinio pobūdžio sprendimus, sudarytų sąlygas efektyviau valdyti elektros energetikos sektorių.

Remdamiesi tyrimu galime teigti, kad sudarant vartotojams palankesnes sąlygas savo poreikiams gamintis elektros energiją (statyti mažas iki 15 kW jėgaines) būtų daroma pozityvi įtaka:

- 1) viešajam elektros energetikos valdymui (formuotūsi organizuota suinteresuotų piliečių grupė, siekianti atstovauti savo vartotojų teisėms bei aktyviai dalyvaujanti įgyvendinant viešąją politiką);
- 2) energijos gamybos iš AEE ir energijos taupymo programoms (kurios yra dalis tarptautinių Lietuvos išipareigojimų);
- 3) elektros energetikos sektoriaus plėtrai, naujų technologijų diegimui (pvz., nuovokieji tinklai (angl. – *Smart Grid*)) ir užtikrinant sąžiningos konkurencijos elektros rinkoje principus.

Literatūra

1. Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyva 2009/28/EB Dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/08/st03/st03736-re02.lt08.pdf> [2010 m. vasario 15 d.].
2. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995. Nr. 107-2391.
3. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 60-1945.
4. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 113-4290.
5. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 71-1706.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 41(1)-1131.
7. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. *Valstybės žinios*. 1999. Nr. 5-97.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugsėjo 18 d. nutarimas Nr. 1079 *Dėl visuomenės dalyvavimo teritorijų planavimo procese nuostatų patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 90-2099.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 1747 *Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 109-4819.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 18 d. nutarimas Nr. 967 *Dėl planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 2004. Nr. 130-4650.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. gruodžio 27 d. nutarimas Nr. 1442 *Dėl Lietuvos nacionalinės energetikos strategijos įgyvendinimo 2008–2012 metų plano patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 2008. Nr. 4-131. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312437 [2010 m. vasario 15 d.].
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 336 *Dėl LR Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 22 d. nutarimo Nr. 1138 „Dėl LR Aplinkos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo*. *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 84-2353; 2002. Nr. 20-766, Nr. 60-2464; 2003. Nr. 11-403, Nr. 84-3834; 2004. Nr. 127-4564, Nr. 167-6131.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. vasario 11 d. nutarimas Nr. 86 *Dėl LR Energetikos ministerijos nuostatų patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 19-755.
14. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. 1-214 *Dėl viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teikimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. *Valstybės žinios*. 2009. Nr. 107-2391.

- tybės žinios*. 2009. Nr. 140-6159. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=359046 [2010 m. vasario 15 d.]
15. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamentas, patvirtintas Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2008 m. vasario 11 d. nutarimu Nr. O3-19. 2008 m. rugpjūčio 1 d. nutarimo Nr. O3-98, 2008 m. spalio 2 d. nutarimo Nr. O3-139, 2009 m. kovo 13 d. nutarimo Nr. O3-27 redakcija.
 16. VKEKK 2008–2010 metų strateginis veiklos planas, patvirtintas 2008 m. vasario 15 d. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos pirmininko įsakymu Nr. 19.
 17. Arnstein S. R. A Ladder of Citizen Participation. *JAIP*, Vol. 35, No. 4, July 1969. P. 216–224. <http://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.pdf> [2009 m. lapkričio 5 d.].
 18. Arnstein S. R. A ladder of citizen participation. *Journal of the Royal Town Planning Institute*. 1971. http://ntru.aiatsis.gov.au/ifamp/practice/pdfs/Arnstein_1971.pdf [2009 m. lapkričio 4 d.].
 19. Bovaird T., Löffler E. *Public Management and Governance*, London: Routledge, 2003. P. 255.
 20. Callahan K. *Elements of effective governance: measurement, accountability and participation*. New York: Taylor&Francis Group, 2007.
 21. Carpinì M. X. D., Cook F. L., Jacobs L. R. Public Deliberations, Discursive Participation and Citizen Engagement: A Review of the Empirical Literature. *Annual Review of Political Science*, Volume 7, Issue 1. 2007. P. 315–344.
 22. Civinskas R. Piliėtis kaip klientas „naujoje viešojoje vadyboje“. *Naujoji viešojo vadyba*. Kaunas: Technologija. 2007. P. 212–229.
 23. Charles C., DeMaio S. L. Participation in Health Care Decision Making: A Conceptual Framework. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 1993. Nr. 18(4). P. 881–901.
 24. Europos socialiniai, teisiniai ir ekonominiai projektai. Energetikos reguliuotojų statuso ir funkcijų ES šalyse ir Lietuvoje palyginamoji studija bei rekomendacijos energetikos teisės bazės tobulinimui. Vilnius, 2006.
 25. Franklin A. L., Ebdon C. Democracy, Public participation and Budgeting. *Mutually Exclusive or Just Exhausting? Democracy and Public Administration*, edited by R. C. Box, New York. 2007. P. 84 – 106.
 26. Health Canada Policy Toolkit for Public Involvement in Decision Making. Canada, 2000. http://www.hc-sc.gc.ca/ahc-asc/pubs/_public-consult/2000decision/index-eng.php [2009 m. gruodžio 5 d.].
 27. Ho A. T. Citizen Participation in Performance Measurement. *Democracy and Public Administration*, edited by R. C. Box, New York. 2007. P. 107–117.
 28. Nahaboo Z. Methods of Public Participation. <http://www.peopleandparticipation.net/display/Methods/browse+methods> [2010 m. vasario 15 d.].
 29. Rowe G., Frewer L. J. A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology, & Human Values* 30 (2). 2005. P. 251–290.
 30. Petukienė E., Tijūnaitienė R. Visuomenės dalyvavimas šiuolaikiniame viešajame valdyme. *Naujoji viešojo vadyba*. Kaunas: Technologija. 2007. P. 229–245.
 31. Staponkienė J. Naujosios viešosios vadybos elementų identifikavimas. *Viešojo politika ir administravimas*. 2005. Nr.13. P. 88.
 32. Schlossberg M. A., Shuford E. Delineating ‘Public’ and ‘Participation’ in PPGIS. *URISA Journal*. Nr.16(2). 2005. P. 15–26. http://www.uoregon.edu/~schlossb/articles/PPGIS_Schlossberg.pdf [2009 m. gruodžio 15 d.].

33. Stasiukynas A., Patapas A. Lietuvos elektros energetikos administravimas ir jo raidos ypatumai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2006. Nr. 17. P. 49–60.
34. The World Bank Group. Utility regulators. Decisionmaking structures, resources, and start-up strategy. Note No.129. – October, 1997. <http://rru.worldbank.org/Documents/PapersLinks/129smith.pdf> [2009 m. gruodžio 20 d.].
35. Tang Sh.-Y., Tang Ch.-P., Lo C. W. Public Participation and Environmental Impact Assessment in Mainland China and Taiwan: Political Foundations of Environmental Management. *The Journal of Development Studies*. Vol. 41. No.1. 2005. P. 1–32.
36. Tritter J. Q., McCallum A. The Snakes and Ladders of User Involvement: Moving Beyond Arnstein. *Health Policy*. 2006. P. 156–168.
37. Von Korff Y. Report: Public participation recommended methods and training material. AquaStress project deliverable, 2005. <http://environ.chemeng.ntua.gr/aquastress> [2009 m. lapkričio 20 d.].
38. Walker G. B., Daniels S. E. Collaborative public participation in environmental conflict management: An introduction to five approaches. In S. L. Senecah, (Ed.), *Proceedings of the Fourth Biennial Conference on Communication and Environment*. Syracuse, NY: State. 1997. P. 271–289.

PUBLIC PARTICIPATION IN THE GOVERNANCE OF THE LITHUANIAN ELECTRICAL ENERGY SECTOR

Andrius Stasiukynas

Summary

The article examines public participation and mechanisms of citizens' involvement in the governance of the electrical energy sector. Three aspects of public engagement are analysed: 1) the participants of this process; 2) the level of engagement; 3) the phase of the governance process during which the public is involved. To provide a comprehensive review of the main characteristics of the governance of the Lithuanian electrical energy sector, a semi-structured interview of experts was carried out. Institutions that formulate and implement governance policies are reviewed, the possibilities of public participation and the potential tools of engagement are analysed. Finally, the mechanisms that create proper conditions for citizens' involvement in the governance of the electrical energy sector (as consumers and active electricity sector participants) are discussed.